

КОНЦЕПЦІЯ КРАСИ ПРИРОДИ У ПОЕЗІЇ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ

THE CONCEPT OF NATURAL BEAUTY IN THE POETRY OF HEINRICH HEINE

Козюбенко О.І.,

orcid.org/0009-0001-7940-9356співробітник кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена дослідженню поезії німецького літературного митця Генріха Гейне. У науковій роботі висвітлені загальні ознаки та властивості романтизму як літературного напрямку. У ході дослідження особлива увага була приділена історичній добі життя поета, розвитку літератури та романтизму у тодішні часи. Необхідно зазначити, що у період XIX ст. Німеччина започаткувала розвиток та первісне формування поняття романтизму. Слід згадати, що більшість європейських країн у той самий час породжували абсолютно нову ідейну літературну течію. Для Німеччини основоположником романтизму вважається Генріх Гейне. За основу взято збірку віршів Гейне «Книга пісень», у якій розглянута та детально проаналізована низка поетичних творів. Кожен із цих творів, чи то поема, чи звичайний римований вірш визначає специфіку авторського подання тексту, а саме оспівування краси, кохання та любові, духовних цінностей, гармонії, естетики тощо. З'ясований провідний настрій ліричного героя у творах Генріха Гейне, його перебування у стані мрійливості, романтичності, закоханості. Особливий настрій поета та його особисті почуття прослідковуються у характері та вчинках образного двійника автора у кожному з віршів. Особлива увага приділена характеристиці наявних художніх засобів у творах, особливостям їх вживання. Ліричний твір «*Es stehen unbeweglich...*» порівняно з українським перекладом Лесі Українки, де детально висвітлені особливості перекладу з німецької мови українською, а також наявність збереження усіх метафор і епітетів оригінального тексту. Отримані результати дослідження доводять актуальність теми, глибину її пізнання, роблять, певною мірою, вагомий внесок у розвиток сучасної літератури. Майбутнім дослідникам літературних скарбів Генріха Гейне слід проаналізувати біографію Генріха Гейне, його основні почуття та думки, бажання, намагатись відобразити достовірний переклад того чи іншого літературного твору, віднайти істину кожного вірша, неодмінно пов'язану з долею митця.

Ключові слова: романтизм, лірика, ліричний герой, поезія, уособлення, символ, природа, кохання.

The article is devoted to the study of the poetry of the German literary artist Heinrich Heine. The research paper highlights the general features and properties of Romanticism as a literary movement. In the course of the study, special attention was paid to the historical period of the poet's life, the development of literature and Romanticism at that time. It should be noted that in the nineteenth century, Germany initiated the development and initial formation of the concept of romanticism. It should be remembered that most European countries at the same time were generating a completely new ideological literary movement. For Germany, Heinrich Heine is considered the founder of Romanticism. The book is based on Heine's collection of poems 'The Book of Songs', which examines and analyses in detail a number of poetic works. Each of these works, whether it is a poem or an ordinary rhymed verse, determines the specifics of the author's presentation of the text, namely the glorification of beauty, love and affection, spiritual values, harmony, aesthetics, etc. The author has identified the main mood of the lyrical hero in Heinrich Heine's works, his state of dreaminess, romanticism, and love. The special mood of the poet and his personal feelings are traced in the character and actions of the author's figurative double in each of the poems. Particular attention is paid to the characterisation of the available artistic means in the works, the peculiarities of their use. The lyrical work «*Es stehen unbeweglich...*» is compared with the Ukrainian translation by Lesya Ukrainka, which highlights in detail the peculiarities of translation from German into Ukrainian, as well as the preservation of all metaphors and epithets of the original text. The findings of the study prove the relevance of the topic, the depth of its knowledge, and make a significant contribution to the development of modern literature. Future researchers of Heinrich Heine's literary treasures should analyse Heinrich Heine's biography, his main feelings and thoughts, desires, try to reflect a reliable translation of a literary work, and find the truth of each poem, which is certainly connected with the fate of the artist.

Key words: romanticism, lyrics, lyrical hero, poetry, personification, symbol, nature, love.

Постановка проблеми. Генріх Гейне – відомий німецький поет епохи романтизму XIX століття. Він справедливо вважається вірним сином священної німецької землі, адже завдяки його рідкісному таланту – передавати красу та дух природи Німеччини – світ дізнався про збавливу сирену Лорелею, що губить моряків своїм співом, про чуттєвий вірш «Моїй матері», про найчисельнішу збірку віршів «Книга пісень». Твори Генріха Гейне стали актуальними за рахунок формування тодіш-

нього німецького суспільства XIX століття, у якому зростала кількість поетів-романтиків, зачинався розвиток та розквіт нової течії в літературі [5].

Відомий на весь світ митець став для Німеччини героєм тодішнього часу, оскільки становлення Генріха Гейне збіглося з романтичним «настроєм» німців, бажанням почути нові ідеї. Поміж рядків будь-якого вірша кожен читач віднайде внутрішній спокій, розміреність душі, гармонію та рівновагу, легкість скрізь і в усьому.

Що взагалі притаманно напряму «романтизм»? Характерними ознаками цієї течії є мрійливість, поринення у душевні почуття, відмова та абстракція від реальності, побутових проблем; кохання та/або душевні муки від кохання, властивість бачити красу крізь призму невтішних часів, навіть у дрібницях, що нас оточують. Усі ці якості зміг започаткувати, зберегти та пронести через епоху літературний митець-романтик Генріх Гейне [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За основу дослідження поезії Генріха Гейне були взяті та опрацьовані наукові надбання відомих українських діячів та письменників, а саме Лесі Українки, Івана Франка та Максима Рильського [1], [2], [3]; зіставлено переклад із мовою оригіналу. Об'єктом значної частки дослідження послуговували літературні критики Німеччини.

Постановка завдання полягає у висвітленні загальних ознак епохи романтизму, розкритті основних понять цього літературного напрямку.

Для поглибленого ознайомлення з поняттям «концепція краси природи» варто:

1. Детально проаналізувати вірші “*Die Linde blühte, die Nachtigall sang...*”, “*Es stehen unbeweglich...*”, “*Der Wind zieht seine Hosen an...*” та “*Die Lotosblume...*”;

2. Конкретизувати поняття «романтизм» як літературного напрямку, розкрити його значущість;

3. Встановити відповідність між вище наведеними творами та літературною течією;

4. З'ясувати вірогідність ототожнення автора з головними героями віршів.

Виклад основного матеріалу. Так, у вірші “*Die Linde blühte, die Nachtigall sang...*” ліричний герой автора переживає два абсолютно різних почуття щодо однієї і тієї ж особи:

*Die Linde blühte, die Nachtigall sang,
Die Sonne lachte mit freundlicher Lust;
Da küßtest du mich, und dein Arm mich umschlang,
Da preßtest du mich an die schwellende Brust.*

У той час, коли панувала тепла погода серце ліричного героя наповнювалось довірою, пристрасстю, взаємним коханням. Дерева цвіли, сонце світило, даруючи надію на щасливе й безтурботне майбутнє, соловей наспівував мелодії, що налаштовують на потрібний лад.

Однак, уже в наступних рядках ми бачимо розчарування ліричного героя, розуміння того, що він обрав неправильний шлях, страждання та розлуку.

*Die Blätter fielen, der Rabe schrie hohl,
Die Sonne grüßte verdrießlichen Blicks;
Da sagten wir frostig einander: „Lebwohl!“
Da knixtest du höflichst den höflichsten Knix.*

Листя падає додолу, сонце мимоволі ховається за хмари, птахи замовкли, природа завмирає, немов готується до затяжного мовчання. “*Die Blätter fielen*” – доцільно підібрана метафора, що передає осінь у вигляді старості, тяжкості на душі, важких часів, символізує згасання почуттів, відображає кінець світлих моментів. За давньогрецькою легендою, дружина царя підземних володінь Персефона, з прийдешнім холодом повертається до чоловіка, у царство мертвих. Весною, коли земля відпочила й готова віддати свій урожай людям, володарка мертвого королівства з'являється до матері Деметри, розпочинаючи циклічність природних сезонів. Так і в другій частині вірша спостерігається уособлення весни як початку нового життя, почуттів, мрій та бажань, а осінь це час відвертої паузи, втрат, переосмислення, подеколи навіть депресії. У період вже відчутної прохолоди та темряви образний герой втрачає кохання, прощається з обраницею, переживає почуття розлуки. Твір “*Die Linde blühte, die Nachtigall sang...*” нараховує близько трьох персоніфікацій, паралелізму та контрасту, тим самим автор доводить красу та доскональність нашої природи, контраст буття у порівнянні з людиною [7].

Ще один не менш відомий та напрочуд гарний літературний твір Генріха Гейне “*Es stehen unbeweglich...*” заслуговує на детальний розгляд та аналіз.

*Es stehen unbeweglich
Die Sterne in der Höh',
Viel tausend Jahr', und schauen
Sich an mit Liebesweh.
Sie sprechen eine Sprache,
Die ist so reich, so schön;
Doch keiner der Philologen
Kann diese Sprache verstehn.*

У зірок на небі – своя історія. У них окреме життя, власні думки, сукупність розташування та присутності кожної зірки щоночі, утворення сузір'їв. Чи здатна людина зрозуміти їх мову, знаки, розшифрувати послання? Генріх Гейне стверджує, що мова зірок невідома, незрозуміла філологам, вони не здатні осягнути усю глибину загадкового небесного життя. Та чи існує, взагалі, мова зірок, потаємні символи?

*Ich aber hab' sie gelernt,
Und ich vergesse sie nicht;
Mir diente als Grammatik
Der Herzallerliebsten Gesicht.*

У останній строфі ліричний герой запевняє читача, що він розуміється у мові небесних світил, ніколи не зможе їх забути, адже у зірках він вбачає обличчя коханої, а у їхньому зібраному

доконаному вигляді – граматику. Тут наявний такий художній засіб як антитеза, адже у попередній рядках герой вважав, що ніхто не зможе збагнути мову зірок, однак у кінці вірша читача запевняють, що завдяки кохання можливо навіть таке. До якого підсумку нас підводить поет, використовуючи «граматику»? Найімовірніше, використання метафори «граматика» демонструє завершену, надприродно красу рис обличчя коханої дівчини. Вона складна, адже не вирізняється чимось окремим, гармонійно поєднуючись у комплексний образ. Вона важлива, як і граматики будь-якої мови. Вона затверджена природою, так само, як і граматичні правила, що установлені в мовознавстві. Вона, тобто краса, врешті-решт, вивчена. Таким чином, ліричний герой вірша Генріха Гейне зумів скласти заповітний пазл задля усвідомлення того, що краса зірок, на превеликий подив, не є чимось премудрим.

Пошук краси у природних явищах, порівняння бажаного майбутнього та теперішнього, їх відображення у поєднанні і роздумах щодо перебігу подій сучасного світу, і є тією запорукою успіху у творчому розвитку та показником таланту митця.

Дуже витончено та майстерно передано зміст поезії у перекладі юної Лесі Українки:

*На небі нерухомо
Зірки ясні стоять
Літ тисячі і любо
Зглядаються, зорять.
Хороша в зірок мова,
Багата і ясна,
Та тільки невідома
Філологам вона!
Я ж тую мову знаю,
Мені вона своя,
Коханої обличчя –
Граматики моя!*

Із давніх-давен поведінка природи віщувала нам майбутнє, передбачувала погоду, подавала ознаки скорої біди, потепління чи заморозків, натякала на неминучу війну чи навпаки – проповідувала світло, вдачу, гарний врожай. Концепт природи завжди викликав у людства надмірну зацікавленість, бажання розпізнати, зрозуміти те чи інше природне явище, бодай лише дослідити просте поведіння птаха навесні, процес цвітіння сон-трави або раз і назавжди затвердити розрахунок штормового припливу.

У вірші “*Der Wind zieht seine Hosen an...*” досконало й поетично описується відверто бойовничий настрій природи, притаманний останній у похмурі нелегкі часи, що можуть означати нещастя, горе, скору смерть.

*Der Wind zieht seine Hosen an,
Die weißen Wasserhosen;
Er peitscht die Wellen so stark er kann,
Die heulen und brausen und tosen.*

Недарма люди запровадили прикмети. Саме тому наших прашурів лякали неочікувані бурі, раптові грози, проливні дощі, від яких ставали неначе чорними води у річках, озерах та морях, буйні вітри, котрі пронизують тіло, часті зливи без причини. Матір-земля таким чином спілкується з нами, людьми. Вона хоче вказати нам на наші помилки при поводженні з природою – і насилає засухи та буревії, коли пророчить біду, то натякає про це громом і громовицями, якщо ж обіцяє добре майбутнє – дарує людям ясне небо, зелений розмай, штиль на морі, тепле сонце. Не варто ігнорувати підказки природи; адже вона – наша мати, коріння, та сила і той оберіг від злих духів, котрий зможе відчутти будь-хто з нас, слід лише прислухатися до самого себе, відчутти внутрішню гармонію в душі.

*Aus dunkler Höh', mit wilder Macht,
Die Regengüsse träufen;
Es ist als wollt' die alte Nacht
Das alte Meer ersäufen.*

Часто й тварини можуть бути передвісниками біди або, навпаки, добробуту й щастя. З побоюванням люди завжди ставились до горобців, воронів, сорок. І зовсім протилежні почуття викликали у наших предків лебеді, що символізували вірність та кохання, ластівок, котрі символізують безжурність та сміх, сов, що вважаються незмінним атрибутом мудрості, неабиякого розуму, значного досвіду.

Генріх Гейне уособлює чайку як послання неминучої біди, швидкого лиха, смутку. І не дарма, адже чайка це символ нещасної й розгубленої жінки, що опинилась на роздоріжжі своєї тяжкої долі. Варто зазначити, що образ чайки є яскравою ознакою анімізму. Пташка відчайдушно кричить над морем, хрипить, б'є крилами, чіпляється за щоглу, намагаючись докричатися до людей, щоб врятувати хоч щось, передати дещо надзвичайно важливе, життєво необхідне. Німецький поет неперевершено застосовує епітети у кожному зі своїх віршів, тим самим підсилює ефективність сприйняття читачами кожного твору. Приклади символізмів у поезії беззаперечно викликають зацікавленість, бажання зануритись у поетичний витвір.

Детальний опис краси, наділення вірша багатогранними тропами, схвильованість ліричного героя, міфічні об'єкти а інколи й фантазмагорії – усе це є ознаками історичної епохи романтизму [4].

*An den Mastbaum klammert die Möve sich,
Mit heiserem Schreien und Schreien;
Sie flattert und will gar ängstiglich
Ein Unglück prophezeien.*

Людина – це витончений плід природи, її дітище. Дуже важливо прислухатись до порад природи, її сигналів та підказок. Адже ми з нею одне ціле.

Як часто замислювалось людство про почуття та думки рослин?

Чи хвилювало це когось взагалі, окрім біологів та ботаніків, вчених та першовідкривачів? Що відчуває зелена травинка навесні або польова квітка, коли їх зривають? Наразі відомо точно, що у рослин душа є. Саме тому кімнатні рослини добре почувуються у тих чи інших місцях, і зовсім інакше себе поведуть, якщо їх переставити. Так само довго стоять зрізані квіти у вазі, подаровані з любов'ю.

Літературознавці опираються на антропоморфізм, який уже давно вважається часто вживаним тропом у всіх художніх творах. За повір'ям друїдів, у кожної людини є своє дерево, залежно від дати народження. І хоч рослина не має грішної оболонки людини, однак у неї є ефірне тіло та дух, що дозволяє людині відчути поряд спокій, мир, тишу, безтурботність. Достатньо просто прийти до дерева, поговорити з ним, розказати душевні муки. І воно обов'язково допоможе.

Вірш “*Die Lotosblume...*” розповідає читачу про заборонене кохання квітки лотос та місяця.

Die Lotosblume ängstigt

*Sich vor der Sonne Pracht,
Und mit gesenktem Haupte
Erwartet sie träumend die Nacht.
Der Mond, der ist ihr Buhle
Er weckt sie mit seinem Licht,
Und ihm entschleiert sie freundlich
Ihr frommes Blumengesicht.*

Кожного ранку прекрасна квітка лотос тужить за місячним сяйвом, не бажаючи знову зустрітись із сонцем. Вона розуміє, що її кохання неправильне, однак не може нічим собі зарадити.

*Sie blüht und glüht und leuchtet
Und starret stumm in die Höh';
Sie duftet und weinet und zittert
Vor Liebe und Liebesweh.*

Єгипетські стародавні сказання уособлювали цю мрійливу прекрасну квітку як зустріч ранку та ночі, вічності часу й минулого, всевітнього хаосу. Циклічна зміна небесних світил, так званий режим переходу від ранку до ночі, символізують лотос як стабільний та ідентичний витвір природи, котрому не притаманна мінливість, двоїстість. Проблематика цього поетичного твору полягає у відчутті сорому десь у глибинах душі квітки лотос, оскільки спокій та помірність змінились на стукіт закоханого серця. Красуня-лотос надала перевагу місяцю, що суперечить її основним цінностям, а саме врівноваженості та незалежності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вдалось встановити визначальні риси течії романтизм, котрій притаманні схильність до ідеалізації, певна меланхолія головних героїв, мелодійність, висока увага до людських почуттів, пошук свідомості, місцями невизначеність у житті. Генріх Гейне воістину є майстром своєї справи, оскільки здатен лише завдяки одному стилосу передати справжні людські почуття, душевні рани, характер людини, прагнення до краси, естетики тощо. Досконалість привабливості природи являється основним козиром збірки “Книга пісень”. У творах Генріха Гейне можна віднайти особисто визначені сакральні цінності та значення. Перспективи подальших досліджень визначатимуться готовністю та бажанням літературних критиків аналізувати твори Генріха Гейне, знаходити та порівнювати у його віршах пов'язані події з особистим життям поета; сучасним перекладачам прагнути перекладати відомі вірші поета, використовуючи власну методику, та не забувати відтворювати при цьому адекватний переклад вихідного тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гейне Г. Книга пісень / пер. Л. Українка, М. Старицький. Львів: Українсько-Руська Видавнича Спілка, 1892.
2. Рильський М. Сонети. Київ: Молодь, 1974.
3. Франко І. Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. Т. 54. Київ: Наукова думка, 2010. С. 367–369.
4. Heinrich Heine. Wege der Forschung. Bd. 289. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975.
5. Reitter P. A Companion to the Works of Heinrich Heine / In: Martens S. (Ed.). A Companion to the Works of Heinrich Heine. Boydell & Brewer, 2017. P. 201–226.
6. Singh S. (Ed.). „Aber der Tod ist nicht poetischer als das Leben“. Heinrich Heines 18. Jahrhundert. Aisthesis Verlag, 2006.
7. Winkler M. (Ed.). Heinrich Heine und die Romantik: Erträge eines Symposiums an der Pennsylvania State University (21–23 September 1995). Erich Schmidt Verlag, 1997.